

УДК 947.7

**ПУЛИМ О.В.,
ЮРЧУК О.О.**

ПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ЩОДО НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

У статті досліджуються основні напрямки роботи Української Центральної Ради в сфері національної політики, аналізується правотворча діяльність керівництва країни щодо національних меншин на першому етапі державотворення Української Народної Республіки.

Ключові слова: Українська Народна Республіка, Центральна Рада, національна політика, національні меншини, Україна.

The article wider review dives analysis of the main directions of Ukrainian Supreme Council's activities concerning the sphere of national policy. The article dives a review to the legislative processes in terms of the attitudes to national minorities. This took place at the burst stage of country's formation and development.

Key words: Ukrainian Supreme Council's, Central Rada, national policy, national minorities, Ukrainian.

У модерній історії України, її боротьбі за державність, утвердженні демократії як форми правління непересічною величиною залишається Українська Центральна Рада (УЦР), яка своєю діяльністю нарешті поклала край поширеним сумнівам щодо самого факту існування українського народу. Вона перетворила українське питання на одне з ключових питань національно-демократичної революції. Центральна Рада фактично була змушена починати будівництво держави ще до завершення процесу формування нації, тому з'ясування ідейно-теоретичних засад української

Пулим Олександр Вікторович, кандидат історичних наук, доцент, начальник кафедри, Львівський орден Червоної Зірки інститут Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного Національного університету "Львівська політехніка", м. Львів.

Юрчук Олександр Олександрович, старший офіцер навчального відділу, Львівський орден Червоної Зірки інститут Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного Національного університету "Львівська політехніка", м. Львів.

революції, зокрема питань національної політики Української Народної Республіки доби Центральної Ради, узагальнення досвіду керівництва держави на шляху формування нації, дозволить наочно переконатися, наскільки ідеї і принципи, закладені в основу національної політики Центральної Ради, відповідали суспільним ідеям і цінностям визвольних змагань українського народу на початку минулого століття.

Окремі аспекти ставлення Центральної Ради до національних меншин УНР знайшли своє відображення у низці наукових праць, зокрема в дослідженнях В.Ф. Верстюка, В.М. Литвина, В.Ф. Солдатенка [1]. Однак не всі питання, що стосуються національної політики Центральної Ради, отримали належне висвітлення. *Метою* пропонованої *статті* є аналіз ставлення Центральної Ради до національних меншин та її законотворча діяльність у сфері національної політики на першому етапі існування Української Народної Республіки.

Детальний аналіз етносоціального стану на етнічних українських землях напередодні Першої світової війни робить М. Шаповал у роботі “Велика революція і українська визвольна програма”, який спирався на дослідження своїх попередників. За відправний момент М. Шаповал бере обрахунки 1914 р. про населення країни. Так, згідно з даними М. Шаповала, на етнічних українських землях Правобережної України (Волинь, Поділля, Київщина та українські частини губерній Мінської, Гродненської та Холмщини, Бессарабії), Лівобережної України (Чернігівщина, Полтавщина, Харківщина й українські частини Курщини, Вороніжчини, Донщини), Степової України (Таврія, Катеринославщина, Херсонщина та українські частини Кубані й Ставропілля), Західних Землях (за станом до Першої світової війни – Галичина, Буковина і Підкарпаття), тобто на території у 739161 кв. км проживало на 1914 рік 46 012 000 осіб. Це населення складалося із 71% українців, 11,7% росіян, 4,5% поляків, 8,2% жидів (термінологія дослідження збережена – *авт.*)

і решти інших національностей (німців, волохів, болгарів, греків, вірменів) [2, 6–7].

Далі М. Шаповал на підставі соціологічного аналізу доводить: “Отже, в Україні повсюди одне явище: українці – понад 92% хлібороби, 4-5% робітники, решта припадає на ремісників, дрібних крамарів і дрібну службову інтелігенцію. Поміщиків і буржуазії, за винятком декількох одиниць, нема. В містах українці перебувають на соціальному низу (робітники, прислуга, ремісники, незначна кількість дрібних крамарів і такі “промисловці”, як фурмани, огородники тощо)... Хліборобство ведуть українці, а промисел, торгівля, наука й культура та публічна адміністрація в руках неукраїнських. ... Так само є трохи українців в торгівлі, але ця торгівля – дрібне крамарство, переважно сільське, зв’язане ще з фізичною працею, купецтво ж на Україні знов-таки росіяни, поляки, жида і інші, словом – національні меншини. Наука, мистецтво в українців у початках, а місто як осередок духовної культури є не українське... Публічну адміністрацію (владу) ведуть росіяни на Великій Україні й Кубані, в Галичині – поляки, на Буковині і в Бессарабії – румуни, на Підкарпатті – чехи (раніше угорці)” [2, 14, 16].

Вирішення національного питання у колишній Російській імперії, за якою в дореволюційні часи міцно закріпилася назва “тюрми народів”, було одним із найнагальніших імперативів революції. Історичною заслугою Центральної Ради було те, що вона, на відміну від окремих політичних партій, не захищала інтереси якоїсь одної нації або якогось одного класу, а перша і публічно почала говорити від імені нації та про її потреби. У лідерів Центральної Ради були, як засвідчив подальший перебіг подій, лише безпідставні сподівання на те, що усвідомлення завдань національного визволення і національного відродження зумовлять консолідаційні тенденції в українській нації, зрештою, забезпечать ту чи іншу її єдність.

Четверті національні збори Української Центральної Ради 3 червня 1917 р. вирішили виступити зі зверненням до українського народу із закликом “організуватися і приступити до негайного закладання

підвалин автономного ладу на Україні” [3, 71], а формою заклику було обрано універсал, який збори зобов’язали негайно підготувати Центральній Раді. 10 червня на II Всеукраїнському військовому з’їзді був оприлюднений перший конституційний акт Української держави, який отримав назву I Універсалу Української Центральної Ради.

Вже у цьому документі була визначена позиція Української держави щодо національних меншин на її території: “В городах і тих місцях, де українська людність живе всуміш з іншими національностями, приписуємо нашим громадянам негайно прийти до згоди і порозуміння з демократією тих націо-нальностей і разом з ними приступити до підготовки нового правильного життя. Центральна Рада покладає надію, що народи неукраїнські, що живуть на нашій землі, також дбатимуть про лад та спокій в нашім краю і в сей тяжкий час вседержавного безладдя дружно, одностайно з нами стануть до праці коло організації автономії України” [4, 104–105].

Голова Центральної Ради М. Грушевський постійно переконував, що досягти бажаного – автономії – можна лише за умови згуртування всіх народностей, які мешкають на території України: “... Мета наша: забезпечити свободу, що революція здобула, здобути право своєму народові, у всім полишаючи права й меншим народностям України і утворити широку автономію України в федеративній Російській республіці...” [5, 120].

Задекларувавши Універсалом, що “однині самі будемо творити наше життя”, бажаючи довести, що це не марні слова, орган УЦР Комітет Центральної Ради, який взяв на себе виконавчі функції, на закритому засіданні 28 червня 1917 року ухвалив рішення про створення Генерального Секретаріату, який мав виконувати розпорядчі функції, а 6 липня був затверджений перший склад Генерального Секретаріату в кількості восьми секретарів і генерального писаря [6, 135–136]. Діяльність Генерального Секретаріату регламентувалась “Основами тимчасового управління на Україні”. Йому було визначено “завідувати справами внутрішніми,

фінансовими, продовольчими, земельними, хліборобськими, міжнаціональними і іншими в межах України і виконувати всі постанови Центральної Ради, які цих справ торкаються”. Документ також визначив, що “всі закони, адміністративні приписи, проголошені українською мовою, публікуються також на мовах російській, єврейській і польській” [7, 63–64]. Тобто, вищезазначені мови були визнані офіційними.

У II Універсалі Центральної Ради від 16 липня 1917 р. підкреслюється: “В згоді з іншими національностями України і, працюючи в справах державного управління як органа Временного правительства, Генеральний Секретаріат Центральної Ради твердо йтиме шляхом зміцнення нового ладу, утвореного революцією. Прямуючи до автономного ладу на Україні, Центральна Рада в згоді з іншими меншостями України підготовлятиме проекти законів про автономний устрій України для внесення їх на затвердження Учредительного зібрання” [4, 164].

Керманічі української революції усвідомлювали, що демократичне спрямування планових змін в Україні неможливе без абсолютної відмови від націоналістичної ідеології і практики, що справі української революції можуть принести значну користь представники й інших національностей. Не в інтересах новоствореної держави було відкидати послуги досвідчених фахівців у різних сферах, передусім в управлінні та промислово-виробничій, тільки тому, що вони були неукраїнцями за походженням. За умови свідомої роботи на благо нової України росіянам, євреям, полякам, представникам інших національних меншин повинна була виявлятися повна довіра. Це обумовлювалося тим, що сил свідомого українства було замало для того, щоб швидко налагодити функціонування нової держави.

М. Грушевський неодноразово наголошував, що в широкій автономії України повинно знайти місце всім корисним, активним робітникам, перейнятим бажаннями добра суспільству, без урахування їх національності, партійних поглядів та ідеології. Чим більше буде таких людей з неукраїнців, тим легша буде

робота українців, і тому вони можуть їх тільки вітати на Україні [5, 107].

За словами Голови УЦР, українці розуміли, що діяльність як Ради, так і її виконавчого органу – Генерального Секретаріату – “може розвиватися тільки під умовою, коли Центральна Рада перестане бути виключно національним органом, а з тим і її Генеральний Секретаріат стане авторитетною владою не тільки для тих, що добровільно його признава-тимуть як свою національну владу, а обов’язково для всієї людності” [8, 131].

Варто відзначити, що незабаром після рішення про створення Генерального Секретаріату на сесії УЦР М. Грушевський заявив, що створення Генерального Секретаріату не усуває необхідності в Комітеті Центральної Ради, який має доорганізуватися в Малу Раду і виконувати законодавчі функції у перервах між сесіями. Чисельність Комітету була збільшена до 40 осіб. Мала Рада отримала власний регламент, за яким її рішення були прирівняні до рішень Великої Ради. Звіти Малої Ради перед Великою на всіх загальних зборах мали інформаційний характер [6, 135].

11 липня 1917 р. у житті національних меншин відбулася знакова подія: 18 осіб, репрезентованих національними меншинами, вперше взяли участь у роботі Малої Ради. Значущість цієї події можна знайти у спогадах члена Малої Ради від єврейської народної партії А.Гельденвейзера, який так визначив її місце в системі влади, що складалася тоді: “Мала Рада, тільки вона мала значення, тому що пленум Центральної Ради збирався один раз за кілька місяців і, відтворюючи у розширеному масштабі те ж співвідношення сил, не вносив нічого нового” [9, 30]. Більше того, 30 липня 1917 р. уже до складу Української Центральної Ради також ввійшли представники національних меншин (202 члени та 52 кандидати, а саме: 30 – від Ради робітничих депутатів, по 20 – від Ради військових депутатів, російських есерів та РСДРП(м), по 10 – від Ради об’єднаних громадських організацій та Партії консти-туційних демократів, 4 – від народних соціалістів, 50 осіб – від єврейської громади, 20 – від польської, 4 –

від молдавської, по 3 – від татарської та німецької, по 1 – від греків, чехів, болгар [7, 10].

Безперечно, що національна політика новоствореної Української держави формувалася безпосередньо завдяки впливу Голови Української Центральної Ради М. Грушевського, котрий на той час був незаперечним авторитетом у сфері державного будівництва. Його виступи на сесіях Української Центральної Ради, роз'яснення внутрішньої політики керівництва держави у численних публікаціях у пресі суттєво впливали на діяльність законотворчих і виконавчих органів. Так, член Малої Ради А. Гольденвейзер згадує: “М. Грушевський був, дійсно, главою і ментором всього зібрання депутатів Центральної Ради. Він стояв непорівнянно вище їх за своєю освітою, європейському такту і вмінню керувати засіданнями. ... Крім нього у цей час не було жодної яскравої фігури” [9, 30].

У своїх публікаціях-зверненнях до українського народу М. Грушевський наполегливо впроваджував своє бачення щодо ролі і місця національних меншин у створенні Української держави. “Ми добуваємо державне право для української землі не для того, щоб панувати над національними меншостями України. Ми домагаємося для неї широкої автономії не для того, щоб для себе використовувати її права. Повнота національного життя, котрої ми добиваємося для українського народу, не повинна затопляти інших народностей і обмежувати їх змагання до свobodного розвитку своєї культурної і національної стихії” [5, 103].

М. Грушевський вважав за необхідне “гасити, нейтралізувати всяку обопільну ворожнечу й шукати для даного моменту виходу з усякої колізії можливо безболісно” у стосунках із національними меншинами. Він підкреслював, що особливо це стосувалося мовної політики, яку треба було проводити з великим тактом, терпінням “не вносячи непотрібного роздражнення, не обгострюючи відносин гвалтовною українізацією, поступаючи розважно й можливо м'яко в переведенні тих вимог, які дійсно ставляться принципом української державності, становищем української мови як мови державної й т. ін.” [5, 166].

Ставлення Української держави до національних меншин яскраво висвітлила “Декларація Генерально-го Секретаріату України”, який був новообраний у вересні 1917 р., в якій зазначалося, що “ніякого насильства, ніякого ламання права самовизначення націй на Україні допущено не буде... Генеральний Секретаріат ... оборонятиме, забезпечуватиме національні меншості від юридичних і фактичних обмежень в громадських і політичних відносинах, сприятиме реорганізації ... існуючих національних організацій і утворенню нових установ для вдоволення потреб їх національного життя” [4, 323, 326]. III Універсал Української Центральної Ради від листопада 1917 р. ще раз підтвердив намір “твердо охороняти волю національного розвитку всіх народностей на Україні суших” [4, 401].

Голова Центральної Ради М. Грушевський вважав, що виважене, непринизливе ставлення до національних меншин приведе до того, що представники національних меншостей України відповідно зрозуміють своє становище і підуть зі свого боку назустріч українським політичним прагненням. Варто відзначити, що сподівання головного ідеолога української національно-демократичної революції цілком виправдалися. Неукраїнська сторона переосмислила своє ставлення до українського руху, визнала його провідну роль. Наприклад, меншовик М. Таск, який напередодні Національного конгресу погрожував розігнати Раду багнетами, самокритично проголосив: “Революція створила чудо. Треба бути сліпим, щоб не побачити того могутнього національного руху, що охопив всю Україну. Разом з тим зникла й та недовіра у меншостей, яка була в початках революції. І я вітаю цей день від щирості як день нашого порозуміння” [3, 73].

IV Універсал Української Центральної Ради завершив складний і суперечливий процес українського руху до відновлення національної держави. Провідний український історик В. Верстюк влучно висловився, що IV Універсал став морально-публічною перемогою українців над Російською імперією, у складі якої Україна перебувала понад два з половиною століття, втративши за цей час всі ознаки минулої державності,

перетворившись на одну із імперських провінцій [10, 22]. Універсал визначав, що “всі ж демократичні свободи, проголошені 3-м Універсалом, Українська Центральна Рада підтверджує і зокрема проголошує: в самостійній Народній Українській Республіці всі нації користуватимуться правом національно-персональної автономії, признаним за ними законом 9 січня” [7, 71].

Вершиною законотворчості Української Центральної Ради історики справедливо вважають “Статут про державний устрій, права і вільності УНР” (Конституцію Української Народної Республіки), який Рада встигла ухвалити 29 квітня 1918 року – в останній день свого існування. Вона без бою передала владу у руки П. Скоропадського, але не поступилася принципами, не втратила політичної гідності.

Згідно із Конституцією, Україна проголошувалася суверенною, демократичною, парламентською державою, з поділом влади на законодавчу, виконавчу, судову. Закон гарантував широкі громадянські свободи, особливі права національних меншин. Наприклад, вже у загальних постановах визначалося, що “націям України УНР дає право на впорядкування своїх культурних прав в національних межах” [7, 73]. Більш конкретно права національних меншин було викладено у статтях 69 та 70: “Кожна з населяючих Україну націй має право в межах УНР на національно-персональну автономію, цебто право на самостійне устроєння свого національного життя, що здійснюється через органи влади Національного Союзу, влада якого шириться на всіх його членів, незалежно від місця і поселення в УНР. Це є невіднімаєме право націй, і ні одна з них не може бути позбавлена цього права або обмежена в ньому” [7, 78]. На жаль, ця Конституція так і не стала діючою.

Варто відзначити, що демократичні засади у сфері національної політики не були викликані кон’юнктурою моменту. Як вважав М. Грушевський, вони повинні були скласти підґрунтя нової України. Після проголошення IV Універсалу він писав: “Ті демократичні гасла, які проголошувались нами, не були демагогічними приманами. ... Вони повинні ввійти в життя, глибоко

залагти в нім, як фундамент, на яким будуватиметься нове життя...” [5, 159].

Таким чином, створення Української держави вимагало насамперед від її політичного керівництва в лиці Української Центральної Ради погодження з іншими демократичними силами неукраїнського походження, оскільки на той час територіальні вибори провести було неможливо. Конституційні акти Української держави, повсякденна практика діяльності УЦР свідчать, що це завдання керівництво держави розв’язувало дуже успішно.

Лідери Української революції пропонували неукраїнській демократії співпрацю і брали на себе зобов’язання забезпечити її права, що сприяло підвищенню довіри до українського руху з боку національних меншин. Наприкінці свого існування Українська Центральна Рада виступала вже не тільки як репрезентант українського етносу, а й як загальнонаціональна влада на українській етнічній території.

1. *Верстюк В.Ф.* Роль і місце Центральної Ради в модерній історії України // Укр. істор. журнал. – 1997. – № 5. – С. 17–25; *Солдатенков В.В.* Проблема класово- і національно-політичних сил у концепції української революції; *Литвин В.М.* Україна: доба війн і революцій (1914–1920 рр.). – К.: Альтернативи, 2003. – 488 с.
2. *Шаповал М.* Велика революція і українська визвольна програма (Виклади в Америці). – Прага: Вільна спілка, 1927. – 324 с.
3. *Верстюк В.Ф.* Українська революція: доба Центральної Ради // Укр. істор. журнал. – 1995. – № 2. – С. 65–78.
4. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: У 2-х томах. – К.: Наукова думка, 1996. – 587 с.
5. *Грушевський М.* Хто такі українці і чого вони хочуть. – К.: Т-во “Знання” України, 1991. – 240 с.
6. *Литвин В.М.* Україна: доба війн і революцій (1914 – 1920 рр.). – К.: Альтернативи, 2003. – 488 с.
7. Конституційні акти України, 1917–1920. Невідомі конституції України. – К.: Філософ. і соціальна думка, 1992. – 272 с.
8. *Грушевський М.* Спомини // Київ. – 1989. – № 10. – С. 122–158.

9. Революция на Украине по мемуарам белых. – М., Л.: Госиздат, 1930; Репринт. воспр. изд. 1930 г.: Изд-во полит. литературы Украины, 1990. – 435 с.

10. *Верстюк В.Ф.* Роль і місце Центральної Ради в модерній історії України // Укр. істор. журнал. – 1997. – № 5. – С. 17–25.

Надійшла до редколегії 5.04.2007 р.